اللہ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

ملفوظات شیخ الاسلام

حضرت خواجہ عبداللہ انصاری ہروی رح

مرتبہ

محمد نعیم انصاری

مطبوعہ مظہر پریس باہتمام منجہ علیگڈھ

بار اول ۲۰۰۰ قیمت ۸ر

ملنے کا پتہ :- محمد شمیم انصاری کارسل گنج علیگڈھ

مختصر سوانح عمری حضرت خواجہ عبد اللہ انصاری پیر ہرات

صاحب ملفوظات

شیخ الاسلام ابو اسمٰعیل حضرت خواجہ عبد اللہ انصاری پیر ہرات ابن ابو منصور خواجہ محمد انصاری ہروی از اولاد حضرت انصاری اند و حضرت انصاری پسر حضرت خالد ابو ایوب انصاری خزرجی مدنی صحابی حضرت رسول اکرم صلی اللہ علیہ وسلم بودند حضرت خواجہ حضرت انصاری در زمان خلافت حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ہمراہ احنف قیس بخراسان آمدہ بودند و در ہرات توطن اختیار کردند۔ بشارت تولد ایشان بزرگان از حضرت خضر علیہ السلام منسوب است۔ ولادت آنجناب در شعبان سنہ چہار صد و شش (سنہ ۳۹۶ھ) واقع شدہ۔ و بعبارت تاریخی "جان انصار" از القاب خبر میدہند مرید و خلیفہ حضرت ابو الحسن خرقانی بودند۔ و سہ لک احادیث نبوی در حافظہ داشتند و از حضرت شیخ خواجہ محمد قصاب و دیگر حضرات اولیائے کرام ہم استفادہ و ازین کسب کردند۔ سلسلہ انصاریہ از خواجہ موصوف است۔ و اکثر سلسلہ انصاریہ در خراسان خصوصاً در دیار ہرات بسیار است۔ خواجہ مذکور صاحب دلائل بسیار است۔ در سنہ چہار صد و ہشتاد و یک (سنہ ۴۸۱ھ) ہم ربیع الآخر بجمعہ شب ۲۲ تاریخ وقت چاشت در ہرات رحلت کردہ در موضع گازرگاہ مدفون گشتند۔ مزار ایشان گنبد عالی است و آن تعمیر کردہ شاہ رخ مرزا است و بر لوح مزار ایشان کہ مانند مینار سنگ نصب است این تاریخ در باب وفات او منقوش است۔ [۱]

این خواجہ کہ در صورت و معنی شاہ است — در سیر حقیقت او کماں آگاہ است

از روئے حساب جمل او دانی وفات — تاریخ وفات خواجہ عبد اللہ است

۴۸۱

[۱] بیاض کہنہ قلمی فرسودہ۔ نزد دارد رشید احمد ... انوار العارفین تصنیف حافظ محمد حسین صاحب مراد آباد مطبوعہ مطبع صدیقی بریلی باہتمام مولوی محمد حسین صاحب

بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ رب العالمین و العاقبۃ للمتقین والصلوٰۃ و السلام علی رسولہ محمد و آلہ و ازواجہ اجمعین ۔

قال شیخ الاسلام وقدوۃ الانام سالک مسالک شریعت ناسک مناسک طریقت کاشف اسرار حقیقت برہان العارفین و سلطان الواصلین مرشد السالکین قطب المحققین مجذوب حضرت باری حضرت خواجہ عبد اللہ انصاری ۔

اے زدہ دست تعشق گار الٰہی در ان بدہ　　یاد تو ہر عاشقان را مونس جان آمدہ

صد ہزاران ہمچو موسیٰ مست در ہر گوشۂ　　رب ارنی گو شدہ دیدار جویاں آمدہ

صد ہزاران عاشق سرگشتہ بینم پر امید　　بر سر کوے محبت اللہ گویاں آمدہ

سینہ ہا بینم ز سوز ہجر تو بریاں شدہ　　دیدہ ہا بینم ز درد عشق گریاں آمدہ

عاشقاں انت الفقیر فخری می زنند　　بر سر کوے ملامت ہای ہو گویاں آمدہ

پیر انصار از شراب شوق خوردہ جرعۂ　　ہمچو مجنوں گرد عالم مست و حیراں آمدہ

اے کریمے کہ بخشندہ عطائی و اے حکیمے کہ پوشندہ خطائی و اے صمدے کہ از ادراک ما جدائی ۔ و اے واحدے کہ در ذات و صفات بے ہمتائی و اے خدائے کہ [illegible] و گمراہاں را رہنمائی ۔ جان ما را صفائے خود دہ، دل ما را ہوائے خود دہ و چشم ما را ضیائے خود دہ و ما را از روحے آں دہ کہ آن بہ ۔

یارب دل ما را تو برحمت جان دہ　　درد ہمہ را الٰہی درمان دہ

این بندہ چہ داند کہ چہ می باید خواست　　داندہ توئی ہر آنچہ دانی آں دہ

الٰہی ۔ عذر ما بپذیر و بر عیبہاے ما خوردہ مگیر + الٰہی ہمہ عمر خود بر باد کردیم و بر تن خود بیداد کردیم ۔ و شیطان لعین را شاد کردیم + [illegible]

دیگران نتوانند - الهی بساز کار من - منگر بکردار من - الهی دلی ده که در وآتش افزون
کنند - و توفیق طاعتی که به بهشت رهنمونی کند - الهی طاعت مجو که تاب آن نداریم و هیبت
مگو که تاب آن نداریم الهی دمی ده که در وآتش هوا نبود - سینه ده که در آن
زرق و ریا نبود - الهی دیده ده که جز ربوبیت تو نه بیند و دمی ده که داغ عبودیت تو
گزیند - الهی نفسی ده که حلقهٔ عبودیت تو در گوش کند - و جانی ده که زهر حکمت تو نوش کند
الهی یافت تو آرزوی ماست - و دریافت تو نه قوت بازوی ماست - آن را که خواند
واسطه در میان نبود - و آن را که راند هیچ گناهی نکرده بود الهی آنچه تو کشتی آب ده
و آنچه عبدالله کشت برآب ده - الهی از کشتهٔ تو بوی خون نیاید - و از سوختهٔ تو بوی
دود - چرا که سوختهٔ تو بسوختن شاد است - و کشتهٔ تو بکشتن خوشنود - الهی ما در دنیا ،
معصیت میکردیم دوست تو محمد صلی الله علیه وسلم غمگین می شود و دشمن تو ابلیس شاد
الهی فردا اگر عقوبت کنی - باز دوست تو محمد صلی الله علیه وسلم اندوهگین شود - و ابلیس
شاد - الهی دو شادی بدشمن بده و دو اندوه بر دل دوست منه + الهی اگر به پرسی حجت
نداریم - و اگر بسنجی بضاعت نداریم و اگر بسوزی طاقت نداریم - ما همه مفلسان بی پایه
و از طاعت بی پیرایه و همه محتاج و بی سرمایه الهی اگر یکبار گوئی بندهٔ من - از عرش بگذرد
خندهٔ من - الهی اگر کاسنی تلخ است از بوستان است - و اگر عبدالله مجرم است ،
از دوستان است - الهی چون بتو نگریم شاهیم - ما که از خاک کمتر - رباعی

پیوسته دلم دم از رضای تو زند جان در تن من نفس برای تو زند
گر بر سر خاک من گیاهی روید از هر برگش بوی وفای تو زند

الهی چون نیکان استغفار باید کرد - تا نیکان را چه کار باید کرد - الهی گفتی بکن و نگذاشتی
و گفتی مکن و بر آن داشتی - الهی اگر ابلیس آدم را بد آموزی کرد - گندم آدم را که روزی کرد
الهی چون ناظری چه جوئیم و چون ناظری چه گوئیم - الهی می بینی و می دانی و برآوردن

میتوانی - الہی چوں ہمہ آں کنی که خود خواہی - پس ازیں بندہ مفلس چہ میخواہی - الہی
ہمہ میخواہند کہ در تو نگرند و عبداللہ میخواہد - کہ در وے نگری - الہی علمی کہ بر آفرینش
نگونسار مکن - و چوں در آخر عفو خواہی کرد - در اول شرمسار مکن - الہی امرزیدن مومنان
چہ کار است - و کرمی کہ ہمہ را نرسد چہ مقدار است - الہی چوں دریای عنایت تو موج زند
خیانت از کہ پیدا آید - و چوں چشم رحمت نگری گناہ از کہ نماید - الہی آفریدی رایگاں -
و روزی دادی رایگاں - بیامرز رایگاں - کہ تو خدائی نہ بازرگاں - رباعی

من بندۂ عاصیم رضای تو کجاست — تاریک دلم نور و ضیاے تو کجاست
ما را تو بہشت اگر بطاعت بخشی — ایں بیع بود لطف و عطاے تو کجاست

الہی محبت دوستان تو بجا است و غیر ایشاں تا با جانست - الہی چہ فضیلتست کہ با دوستاں
کردہ و چہ سعادت ایشاں را در دنیا دادہ - ہر کہ ترا یافت ایشاں را شناخت و ہر کہ
ایشاں را شناخت ترا یافت - الہی ہر کرا خواہی بر افگند - گوئی با دوستاں تو در افتد - الہی گل
بہشت در نظر دوستاں تو خار است - و جویندہ ترا با بہشت چہ کار است - رباعی

اگرچہ مشک اذفر خوش نسیم است — دم جاں بخش چوں بویت ندارد
مقام خوب و دلجویست فردوس — ولیکن رونق کویت ندارد

الہی اگر بہشت چشم و چراغ است - بے دیدار تو درد و داغ است - الہی جمال تراست باقی
زشتند و زاہدان مزدوران بہشتند - الہی بہ حور و قصور نہ نازیم کہ اگر نفسے با تو پردازیم گر
بدوزخ بری دعویدار نیستیم - و اگر بہ بہشت بری خریدار نیستیم - رباعی

در دوزخ اگر وصل تو در چنگ آید — از حال بہشتیاں مرا ننگ آید
ور بے تو بصحراے بہشتم خوانند — صحراے بہشت بر دلم تنگ آید

الہی دعا بدرگاہ تو لجاج است چہ گو دانی کہ بندہ بچہ محتاج است - الہی کاشکی عبداللہ خاک
بودے تا نامش از دفتر جہاں پاک بودے - رباعی

اگر نعمت جز بطاعت نباشد * پس این همه خوانند لطف و عطا کو

الهی دیده که دشمن بین است. فگار شود. و چشمی که دوست بین شود یکی و هزار شود. الهی
آنچه دو چشمی. در پوست دیدیم. هیچ از ما نیاید. آنچه در گوشت دیدیم نه ظالمی که گوئیم زنهار.
و زهرا با تو حقی که گوئیم بیار. آنچه روا داری می سپار و این برداشته خود مگذار.
والذین جاهدوا. در قرآن است. قلم رفته را چه درمان است. الهی چون سقاهم تمام است
شراباً طهورا. کدام است. الهی هرچه از آن ماست بر ما مگذر. الهی همه از روز پسین ترسند
و عبدالله از روز پیشین. الهی مار اگندم داده و نان ده. و رز داده انگور ده. الهی دست عبدالله محکم
بسته به که با خاکی لشته. الهی تو مرا بجرم من مگیر. و من ترا بکرم تو بگیرم. زیرا که کرم ترا اظهر من
الشمس است و من با جرم خود بنده حقیرم. الهی همه ترسند که فردا چه خواهد شد. و عبدالله
می ترسد که دی چه بوده است اگر حساب با ما به روز الست است من در وی نیستم. و اگر با عمل است من
در هیچ نیستم. الهی چون ترا جوئیم. که در ملکوت کمتر از ذره ایم. الهی دردمندان تو از تو شاد اند
و بنده در بند تو عزیز تر از آزاد است. الهی اگر چه گناه من افزون است. اما عفو تو از
حد بیرون است. الهی اگر بخیر محرم مسلمانم. و اگر بد کرده ام پشیمانم. الهی اگر بسوزانی بجای
آنم. و اگر بیامرزی بجای آنم. الهی هر روز که بر من می آید ناکس ترم. و چند آنکه پیرم
واپس ترم. الهی مراد در دل بهر تو نگار است دگر نه چراغ مرده را چه مقدار است. الهی
چه کنم تا تراشایم. و خون دل از دیده بپالایم. الهی نه کلید دارم که در بگشایم
و نه کرم دارم که بر خود ببخشایم. ای یگانه که در آفرینش مقدسی چه شود اگر
در دم واپسین. مفلسی را بفریاد رسی. رباعی

بی حکم تو هیچ کسی ما نبود — بی امر تو خلق را ز ما سی نه بود
گر بگذری از کرده و ناکرده من — من سوختم تراز یانی نبود

ای عزیز دنیا جای عبور است. شهرستان است پر در به در باکست لیکن اقامت و سرای سنت

۱۱

بے استقامت - زخم نیش بے مرہم است - مطلقہ ابراہیم ادہم است گر نخیم غفلت
و بیدادی است - ماندہ حبیب بغدادی است - خانہ مخنث و بزدلی است ملون با
یزید بسطامی است - خود پرستان دون ہمت را دیر است - مردود ابو سعید ابوالخیر است
جرعہ سوز ہر تلخی است - دلشت پاژدہ شقیق بلخی است - برداشتہ اتقیا است - بگذاشتہ
اتقیا است - ہرکہ طالب وی ذلیل - و زبان عذر او کلیل - وایں آیۃ اہل عبرت را دلیل کہ
قل متاع الدنیا قلیل والآخرۃ خیر لمن اتقی - ولا تظلمون فتیلا -
اے درویش نظر کن انگورستان - و غافل مباش چوں مستان - تا بینی چند مقابر و مزار
و خفتہ در آں نازنین گلعذار - ہزار در ہزار - ہمہ جہد کردند و کوشیدند - و در آتش حرص ہمی
جوشیدند - و کلاہ از جواہر پوشیدند - و جامہ ہا مرصع کردند - و سبو ہا پر از زر و سیم و سود ہا خرید
و حیلہا نمودند - تا ہر قدر ہا ربودند - و عاقبت مردند - و حسرت ہا بردند - اسباب رفاہیت ہا برداشتند - و
تخم محبت دنیا در زمین دل کاشتند - آخر رفتند - و بگذاشتند - ناگاہ ہمہ را باید مرگ
کشانیدند - و شربت مرگ از دست ساقی اجل چشانیدند - و بزبان حال گویانند کاے جوانان
غافل و پیران کاہل - مگر دیوانہ اید کہ در غمی باشید - ما در خاک خون خفتہ ایم - چہرہ
در نقاب کفن نہفتہ - و ہر یکے ماہ دو ہفتہ - و بنفشہ یاد شما رفتہ - مانندہ شما از شما بساط
دنیا بکامرانی بودہ ایم و انشاط انبساط جہان فانی نمودہ ایم - و بستر راحت غنودہ ایم - و
بر فرش کمال آرزو و لقدم مراد پیمودہ ایم - عاقبت شربت ناگوار مرگ چشیدہ ایم - و از دنیا و
از زندگانی دنیا وفا ندیدہ ایم - تا خبردار شدیم و خود را دیدیم - بر باد فنا دادہ و بر خاک
محنت و عنا افتادہ - و نہ از اہل و عیال دیدیم رحمتی - و نہ از مال و منال یافتیم منفعتی ہم قال النعیم
بہ ایں ندامت - اگر در پیش نبودی قیامت - ای لکو یارانہ در باشی نہ فراشی - نہ لقمہ نہ تماشی - نہ سالانہ
خدمات باندا سے - نہ مکان و صوت صدای ہمہ ہم نشست خاکے - از خط دنیا جو بالشت گوشت
و پوست ما نشستہ گریبان است - و قتیکہ ما را ارکان بود - گر بیراد دو دکان - نگردیم تیزے

ترا پرہیز باید چند گاہے — کہ تا سد گشتہ از عصیاں فراحت
کشادی می طلب اکنوں ز توبہ — کہ تا فردا شود بینی راد احت
ز رنج فسق در رزق ای پیر انصار — مگر فضل خدا باشد علاجت

ای اہل جاہ - بیاز از لگاہ و بیسی بیگاہ - و شب روز در گناہ - و بنای شما آباد و دین شما تباہ - از کودکی ہمتا پیری ہمہ ناپاکی و دلیری - عمر ہلکا ستی و عذری نخواستی مرگ در کمین دمقام تو در زمین - و بازگشت تو بسوئے رب العالمین - در جوانی بعقل دور پیری بیے حاصل - و غم دنیائے دنی در دل - و از آخرت غافل =

دلا در کار حق میکن نظر ہا — کہ در راہ توے بینی خطر ہا
کشا از خواب غفلت چشم تا من — بگوش ہوش تو گویم خبر ہا
مگر در خلق گورستاں و گندہ — ز ریک تیر فنا جملہ سپر ہا
لبا شاہان شدہ رو منبر و رفاکسا — کہ ایشاں در جہاں ماندہ اثر ہا
معاصی زہر و خنصر از توبہ دواست — بکام نفس تو ہیچو لب شکر ہا
گذرگاہیست ایں دنیائے فانی — بنا بر مرد عاقل در گذر ہا
چو درپیش است مرگ ای پیر انصار — تماشائے جہاں کن در سفر ہا

اے درویش - بداں کہ دنیا سرائے ترکہاست و آدمی برائے مرگ است چاہیست تاریکیا و راہیست باریک - وائے بر کسے کہ بار مظالم بر پشت و چراغ ایمان کشتہ است - ای عزیز جہد کن تا مرد سے شوی و صاحب تجربہ و درد کہ شوی - تا بہ ہمت درویشان و دولت ایشاں بے خسارہ تو زر شود - و مہر دنیا در دل تو سرد شود - گر دنیا جائے بازی کودکان و عادت شیوہ ایشانست کہ پیوستہ خود را بیارانید تا مرداں را بیازمانیند - رباعی

راہے کہ دریں زمانہ فرد سے کردی — اندر رہ دیں صاحب دردی کردی
روزاں شباں بگرد مرداں میگرد — مردی گردی چو گرد مرد سے گردی

ای عزیز در رعایت دلها کوش۔ و عیب کسان بپوش و دین بدنیا مفروش۔ بدانکه خدای
تعالی در ظاهر کعبه بنا کرده است۔ که از سنگ و گل است۔ و در باطن کعبه ساخته که از جان و دل است
آن کعبه ساخته ابراهیم خلیل است و این کعبه بنا کرده رب جلیل است۔ آن کعبه منظور دل مؤمنان است
و این کعبه نظرگاه خداوند رحمان است۔ آن کعبه حجاز است۔ و این کعبه راز است۔ آن کعبه طواف
خلائق است۔ و این کعبه حضرت خالق است۔ آنجا چاه زمزم است و اینجا آدم و آدم آنجا
مروه و صفا است۔ و اینجا محل نور ذات محمد مصطفی صلی الله علیه وسلم۔ آن کعبه را از بتان
پاک کردند تو این کعبه را از اصنام هوا و هوس پاک گردان۔ رباعی

در راه خدا دو کعبه آمد حاصل　　یک کعبه صورت دگر کعبه دل
تا بتوانی زیارت دلها کن　　کافزون ز هزار کعبه باشد یک دل

ای عزیز دنیا نه جای آسایش است۔ بلکه محل آزمائش است۔ یکی را تهمت نعمت۔
یکی را دولت و دوست۔ ای عزیز بدانکه بهشت همه دوست است۔ طالب دنیا رنجور است۔ و
طالب عقبی مزدور است۔ و طالب مولی منصور است۔ رباعی۔

ای طالب دنیا تو یکی رنجوری　　عقبی طلبا تو از حقیقت دوری
مولا طلبا که داغ مولا داری　　اندر دو جهان مظفر و منصوری

ای درویش۔ اگر طالبی راه پاک کن۔ و پشت پا بر آب و خاک کن۔ مست باش و خروش
شکسته باش و خاموش۔ که سبو درست بدست برند۔ و شکسته را بر دوش۔ و اگر دعوی طریقت کنی۔ اگر بدار طلب کنی
بشرط ستکه چون مرد ره درد شوی　　رباعی خاک استره تا چنین نشد تا گرد شوی
بیرون کند ز هوا و هم کتند مرد شود　　کم کن الف مراد تا مرد شوی
یاد نیک بیاد کار نیک است۔ یا رب بیار از یار بید۔ ای عزیز اگر دریا ها دست یار مجروحان بهشت رسان
دلهای شکسته شود۔ اگر طاعت از النار غیر الله طلب بهر آئینه در اجابت بسته شود۔ ای درویش
بهشت بهانه است مقصود خداوند خانه است۔ ای بهشت ما تو نداریم سرا و بسر برده۔ و است

خوردن پیش شکر دولت این جهان است - و محنت کشیدن به صبر ملک جاودان است
بر گناه دلیری مکن که حق صبور است - و خویشتن را غره مدار که سبحان غفور است - بیدار شو
که هنگام طاعت بیگانه میشود - اول هوشیار شو - کار آخرت تباه میشود - حق تعالی دنیا
با خریدار - و بر خلق بسیار است و گفت این جای بلا است - و آخرت را بیاراست
و گفت این نشان عطا است - و خود را به خوبی بیاراست و گفت که ای جوان مردان
هر دو گیتی آن یا ست اگر پاسے داری - در بند او دار و اگر سر داری در کمند او دار - رباعی

غافل مشو که مرکب مردان مرد را / در سنگلاخ بادیه پیها بریده اند
نومید هم مباش که رندان باده نوش / تا گه بیک خروش بمنزل رسیده اند

نشانهٔ چیز دوستی و بندگی را شاید - اول خودی باید که واجب است دوم [illegible] باید بی آفت
سوم [illegible] باید بی مخالفت - چهارم نشستی باید بی بلا است - پنجم گفتنی باید با سلامت - ششم
یاری باید بی عداوت - هفتم عشقی باید بی تهمت - هشتم دیده باید با امانت - نهم تماشایی باید
بی ضلالت - دهم خاموشی باید با عبادت - یازدهم نشستن با خدا باید و روز زیارت - دوازدهم همت حقایق باید
دل را نیز آراسته تا کار آخرت گردد و کفایت است و هر که بداند که آفریدگار در آفرینش غلط نکرده است
از غیبت بری است - و هر که بداند که نیکی بد را پاداش خواهد بود - از مخالفت بری است و هر که
بداند که در قسمت روزی میل نکرده است - از حسد بری است - و هر که بداند که اصل از خاک است
از کبر بری است و هر که بداند که قضای خدای بتو خواهد رسید - از غم بری است و هر که بداند که آسمان
چنبری است بی ستون و نیست - از مسیر خود بری است و هر که عنایت او بر خود داند از تکلیف بری است - و هر که نور
اخلاص یافت از ریا بری است - پیر درد باش که ارزان تمام مکن - در کوی هوا و هوس مقام مکن - دل
بخلق مبند که خسته گردی و دل به حق بند که وارسته گردی - بترس تا از کسی نترسی - و هرچه کنند
بپرس و اگر بر آب روی خسی باشی اگر در باد پری مگسی باشی - دل بدست آر تا کسی باشی - آنچه نمای
کرانی - و اگر به تو نمایند آنچه سزای آنی بخیال نمای - که باشی چنان باش که نمای - اگر خالق را

شناختی - و به مخلوق نه پرداختی. عیبی که از تست دیگران ملامت مکن. دوا دوا طاعت
نداده دعوی کرامت مکن هر نعمتی که در آن شکر نیست نقصان دو جهان است - و هر شهدی که در آن
صبر نیست زیان جاودانست - هر ایمان که در آن خلاص نیست کفر نهان است - و هر طاعتی
که در آن علم نیست ضایع کردن زندگانیست - بندگی کردن ریا با ملک شاهم است - تو او را
بنده باش چون همه عالم ترا غلام است - اگر از فضل تبار هستی. مبارک باد و لطف خداوند سوی
نیز خواهی هر جا محبت کنی - بیوفائی. فرزند خواهی خدای نه هر دو رسوائی - اگر نیز الفت
نداند که انصاف چیست - انصاف دانند که انصاف کیست - رباعی

ای جان تو در پی هوا گشته گرد ۔ پیشش پی کار خویش هنر یک دو
زیرا که نمی خورند در رشته عشق ۔ صد جان مقدس با دو سطر به دو جو

ورنه پیاده گریه یعقوبی باید - یا ناله ایوب مجنون باید یا دل پر درد باید - یا داغی چون نا هم تو در نام
تو نگر الستی - دور که بیماری نگونه دعوی هزار داستان مکنی - در هره بانگ اگر جای فریاد می باید نگو
و اگر نه دم بدار سنگی - انجا که همای سرنگون خواهد بود تنگرار سے که چون چون خواهد بود - آه - آه
از تفاوت راه و لی راه این از جایگاه و پاره این - از جایگاه - یکی نقل شود - و دیگری
آئینه شاه باشد - تا گرد مصاحب داشود - و سوار از پیاده جدا شود - تو پنداری همه
جانند نه کالبد - بی جانند - می پنداری که دارند -

ای طالبی که دعوی عشق خدا کنی ۔ ور غیر او نظر به محبت چرا کنی
از جستجوی غیر تو بیگانه شو اگر ۔ خواهی که دل تصرف او آشنا کنی
هر گاه شور و ولوله در آسمان فتد ۔ آنگه که تو ز بیم خدا ر... کنی
باک است بهشت از تو شود گر ز روی عجز ۔ خود را فدای خاطر یک بینوا کنی
انصار یا چو روز شوی روشن از شبی ۔ خود را به عجز بر در سلطان گدا کنی

آنها که الله را شناختند - به عرش و کرسی نپرداختند - ای عزیز او را دان ورد طمع از

دیگراں بگرداں - طمع بر ہر کہ نہادی - اسیر او گشتی و منت بر ہر کہ نہادی اسیر او گشتی -
بایستان انقیاد طلب - کہ ایں دو نان لستان حاصل مے شود - رباعی

ولا چون بری نه دو نان طمع	ز قوت کسان قوت جان مخواه
سنان فقر گیر عاجب و دمبیح وقت	ز دو نان دو نان یکے نان مخواه

دادن عزت است - و ستدن عار و دادن حکمت است و طالب شفا بیمار ہر کہ بر خود
بند و بر خود فند و حق تعالی سخی را مستحق پسندد - و طلب علم عزت است و طلب مال ذلت - علم
بر سر تاج است و مال در گردن غل - اگر میخواہی از ان خواه کہ دارد و میخواہد کہ خواہی
و از ان مخواه کہ ندارد - و می ترسد کہ بخواہی - ای درویش در لطف و کرم باز - ترا انبیچہ غفلت
در از - تو راه نه رفتہ از ان محو وند - ورنہ کہ ز دایں رکہ درش نکشودند - ای عزیز ہر کہ در
سجود نیست صفحہ از ان - دوستی کہ در وجودی نیست - گنجیہ از ان - نظم

در ہیچکس بچشم حقارت نظر مکن	مادر تو ہم بدیدۂ تحقیق بنگر ند
زیرا کہ ہرچہ ہست ز درویش بادشاه	چون بنگری زہر یکے از اصل جوہر ند
تفصیل پس میانہ ایں ہر دو جنس چیست	در خورد و خواب چون ہمہ باہم برابر ند
بود وجود چون بگذشتی ز ہر دو راه	باقی ہر آنچہ ہست ز انعام کمتر ند

ای عزیز صحبت خلق را در دسر داں - دوای او تنہائی - ورنہ مارا باحق صحبت و نہ حق را
از ما جدائی - ای بسا کس کہ از ما ہزار فرسنگ دور است و ہمی در حضور و بسا کس زانو بزانو
و ہزار فرسنگ دور است - خود را در معنی نزدیک ساز - ور راه قربت صوری بسیار کہ نزدیکی ہر
گرانی دل و جان است - قربت معنوی از دل گرانی و راماں است - نظم

آنکس کہ گران است و بداند کہ گران است	واللہ کہ گران است و سبک - روح روان است
و آنکس کہ گران است و نداند کہ گران است	واللہ کہ گران است - گران است - گران است

ای درویش تنک را بماں - و یقین را کہ عین نفس تو یقین است - و از دیگراں منکر گردی

عیب پوش - واگر درویشی عذر بنوش - عیب کسان منگر - واحسان خویش - دیده فرو کن - بگیر گریبان خویش -

آئینه روزی که بگیری بدست	خود شکن آن روز مشو خود پرست
خویشتن آراسته مشو چون بهار	تا نکند در تو طمع روزگار

ای عزیز - در ظلم مکشا - واز آه مظلومان حذر نما - که ظلم نمودن از خدا بیخبریست - و مظلومان را نکو کردن پایه در بدر لیست بنیاد ستم غزالی اساس دنیا ست و ظالمان را عذاب الهی در کمین است - نظم

مکن که آه فقیری که شب بدل تازد	هزار گنج توا زخانمان براندازد
ز تیر آه یتیمان اگر کشی ترسی	ز سوز سینه پیری که ناوک اندازد
چه زور نمائی ازان ناله سحرگاهی	که گر بکوه زند روزنی دران سازد
بوقت نیم شبی گر بگوید ای الله	فغان و ناله بعرش و ملائک اندازد
هزار جوشن فولاد گر بپوشی تو	ز آه گرم فقیری چو موم بگدازد
منه ز سر مظلوم ساکن ای ظالم	که دست فتنه ایام بر سرت تازد
اگر بحل نکند سائل ستم دیده	ترا چو هیزم ترا در جهنم اندازد
زبار جور لئیمان مثال عبد الله	که گر کسی نه بزند کردگار بنوازد

ای درویش - سرمایه عمر غنیمت دان - و نجات نفس از عبادت جوی - بهمه وقت مرگ را یاد کن - و ترک آنچه فساد و بیداد کن - صلاح از ظلم ساز - و از آموختن دل تنگ مساز - نادان را زنده مدان - و نفس را مراد مده - بر زهد جاهل اعتماد مکن - خودشناسی را طریقه بزرگان - و طاعت حق تعالی را غنیمت شمار - و در همه کارها یاری از حق طلب - و از دشمن دوست رو مجهتر نباش - و از نادان مغرور اجتناب نما - ناشنیده و نادیده مگوی - بعیب خود بینا باش - و عیب کسان مجوی - رباعی -

اندر ره حق تصرف آغاز مکن — چشم بد خود به عیب کس باز مکن

تا دل هر بنده خدا میداند — خود را تو درین میانه انباز مکن

ای عزیز - قول از راستی باز مگیر - و در جواب سخن تعجیل مکن - تا نپرسند مگوی - تا نخوانند مرو - مفروش آنچه نخرند - در مگذر تا نگذارند - آنچه خود ننهاده بر مگیر - ناکرده را کرده مشمار - دل را بازیچه دیو مساز - در نهان بهتر از ظاهر باش - نان ممسکان مخور - نان خود را از کس دریغ مدار - از فرمان نفس حذر کن - دشمن را اگر چه حقیر باشد خوار مشمار - با ناشناس همسفر مشو - اندک خود را به از بسیار دیگران دان - غم بیهوده مخور - دوستی خود را در کم آزاری شناس - خود را از اعمال خود غافل مدار - سعادت دنیا و آخرت را در صحبت دانا شناس - بطاعت خود مغرور مشو - و عمل خود را بر جاه و زبان میار - رباعی

عمدا مشنوان عمل خویش را بخلق — اعمال را نهفته ز هر چشم و گوش به

از طاعتی که بر فریب خلائق است — آواز چنگ و زمزمه نای و نوش به

امید خیر از نادان - و با بدان فراهم کش و با جاهلان منشین - سخاوت پیشه کن - فقر را فخر دان - بحکم خدا راضی باش - نیک خلقی - و کم آزاری پیشه کن - اگر شادی خواهی رنج کش - و اگر مراد خواهی صابر باش - بکس روا مدار آنچه بخود روا نداری - تا توانی از خود لاف مزن - رباعی -

عیب است بزرگ - بر کشیدن خود را — و ز جمله خلق بر گزیدن خود را

از مردمک دیده بباید آموخت — دیدن همه کس را و ندیدن خود را

ای مومن صادق نکوئی کن تا بدل یابی - بسخن سخت کسی را رنجه مکن - بنده حرص مباش و فریفته عمل مشو - مال را عاریت دان - تندرستی را غنیمت شمار - بدان که هزار دوست کم است و یکی دشمن بسیار - از مردم کوکینه دام مگیر - حرمت خانه قدیم نگهدار - از تهمت دور باش - زبان را از فحش نگهدار - مردمان را در غیبت آن گو که در روی توانی گفت - بتوانگری فخر مکن - ناسپاسی و ناشکری را بخود راه مده - نیازمند را سرزنش مکن - درویش را نومید مگردان - حاجت برادران مومن را

بکار نیز رنگ داں۔ نکوئی خود را ہنت بر زباں میار۔ چوں مرداں ادر بدی دیدی خدرکن خلق را بخود امیدوار گرداں۔ وعقوبت باندازہ گناہ کا بعلم کساں شادی مہماسے دردرویشی خود را خوار نگرداں۔ ترک شہوت ہا۔ ولذت ہا۔ نفسانی کن۔ رباعی۔

گر بر سر شہوت وہوا خواہی کن ... از من حیرت کہ بے تو اخواہی رفت
بنگر چو کسی واز کجا آمدہ ... میدان کہ چہ میکنی کجا خواہی رفت

اے عزیز۔ پیشینگاں ایاد کن۔ وخانہ اطاعت خود آباد کن۔ بنگر ہمرہان کجا شدند۔ وچرا از تو جدا شدند۔ وی کجا رفت وامروز کجا مے رود۔ کار ہو لشد شمار دہیند۔ ماند مصاحب بیرنشد۔ وصحبت دبیرینہ ماند۔ نماز را قضا ہست۔ وصحبت را قضا نیست وچنیں نقد بیر را از کف دادن روا نیست۔ شعر

نماز را بحقیقت تواں قضا کردن ... قضائے صحبت یاراں نمی تواں کردن

ای درویش۔ حق تعالے خواست۔ کہ قدرت خود نماید۔ عالم را آفرید۔ وخواست کہ خود را نماید۔ آدم را آفرید۔ خوش آں علمے از ہمہ تا بماہی است۔ ما علم ودانش معرفت الہی است۔ لاجرم بر ہمہ اجب است کہ اگر امیر وحاجب است کہ تخم عبادت باشند۔ وعابد حق تعالے باشند۔ لباس تقوی پوشند۔ ودر عبادت حق جل وعلا کوشند۔ از دبست عذر خواستن بہمیروتی است۔ از آسمان کلاہ می بارد اما بر سر آں کہ سر فرود آرد۔ عبادت چیست؟ از حقیقت گفتن شریعت چیست؟ بے بدی۔ وحقیقت چیست؟ بخودی۔ شریعت وحقیقت را آسمان نیست وبے شریعت در دروغ بہتان است حقیقت دریا است وشریعت کشتی اگر کشتی در دریا نستی۔ دلستی اگر بالا روی۔ درہرای۔ اگر از درود انہا ورہبر از زندگی ماہی در آلبیت وز پس طفل در شہر شریعت را استاد باید طریقت را پیر۔ اگر با خدا نیاز داری۔ پیراں را نیاز نہ آید۔ پیر ظاہر شیخانند۔ وپیر معنوی دل۔ ازاں مطلب طریقت۔ وزیں مطلب مقصد۔ اصل حال۔ دل از جاں پرسید۔ کہ اول ایں کار چیست وآخر کار

چیست۔ وثمرۂ ایں کار چیست۔ دل جواب داد۔ کہ اول ایں کار فناست و آخر ایں کار وفا است۔ وثمرۂ ایں کار بقا است۔ دل پرسید کہ فنا چیست وفا چیست و بقا چیست۔ جاں جواب داد کہ فنا از خودی خود رستن است و وفا عہد دوست را درمیاں بستن است۔ و بقا بحقیقت حق پیوستن۔ چوں از خودی ببریدی بر دوست رسیدی۔ بعد ازیں اشارت را دریں راہ نیست۔ و زباں زیں کار آگاہ نیست مست باش و مخروش۔ کم باش و مجوش شکستہ باش خاموش زمرکہ سبوئے۔ درست را بدست برند وشکستہ را بدوش۔ اگر داری طرب کن و اگر نداری طلب کن۔ گل باش۔ خار مباش۔ یار باش۔ اغیار مباش۔ یار آزار مباش یار فروشی اسلام است و خود فروشی کفر تمام است۔ اگر یار اہل است کار سہل است۔ صحبت با اہل تاب جانست۔ و با نا اہل تابش جاں۔ رباعی

صدسال اگر بر آتشم محل بود   آں آتش سوزندہ مرا سہل بود
با مردم نا اہل مبادا صحبت،   کز مرگ بہتر صحبت نا اہل بود

دیگر

با عشق جاں ما اگر ہم نفسے   یک حرف بس است ہیں باد تو کسے
تا بار تو ہی لست بر ما نرسی   در ما تو کجے رسی کہ بر ما برسی

چشم نخود بد مدار۔ کہ ہر آفت کہ بمردم رسید۔ از چشم خود رسید چشم بد را دوا است و چشم خود را دوا نیست۔ آدم علیہ السلام را چشم بد رسید۔ بہ توبہ شفا یافت و ابلیس را چشم خود رسید۔ ملعون گشت۔ قَالَ خَلَقْتَنِی مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِين۔ لاجرم گفتار لعنت است۔ کار کہ دشوار است۔ تا از خودی بہتری یار است۔ ہر آنچہ پیش آید باید کہ حق از آں پیش آید۔ اگر روزے صد بار خاک شوی۔ بہتر از خود پرستی کہ ہلاک شوی۔ چو از خود بریدی بدوست رسیدی۔ رباعی

عشق آمد و شد چو خونم اندر رگ و پوست　　تا کرد مرا تهی و پر کرد ز دوست
اجزای وجودم همگی دوست گرفت　　نامیست ز من بر من و باقی همه اوست

اے درویش خوش عالمست نیستی۔ که هر جا که هستی نگویند که کیستی از خود
تا مولا دو گام است۔ اما تو لذت دنیا خواهی۔ که تا در سرائے وے دو گام است
عاقبت خود را فنا ساز۔ که هر کار در سر انجام است۔ در رنگ پوست منگر۔ در
نقد دوست نگر۔ بعاریت ناز بدن۔ کار زنان است۔ دانه و بدن جان نگر بدن
کار مردان است۔ هر که پنداشت که حق را۔ بخویشتن نشناخت۔ نه حق را شناخت
و نه خود را۔ آنکه بجان زنده است۔ از زندگانی محروم است۔ و آنکه بجان داد
او زنده است بحی و قیوم است۔ جوانمردا۔ درخت هستی از بیخ برکن۔ و در دریای نیستی
افکن۔ که هر که با عشق در آمیخت۔ او را بدار آویخت۔ و در شعلش افگند۔ عاقبت
از وے گریخت۔ لاابالی بودن صفت این پادشاه است۔ و عاشق کشتن رسم این
درگاه است۔ تسلیم قطره قطره می بارد و بحکم دریا دریا فرو می گذارد۔ اگر سینه عشقی
غلامی مجوی۔ و اگر از وی قصاص مگوی۔ تا بر جان می لرزی۔ حقا که بیدو جوی ارزی۔ چون
حسین منصور را۔ به زندان بردند۔ هجده روز در زندان بود۔ روزی شبلی علیه الرحمه نزدیک
او رفت و گفت محبت چیست۔ جواب داد که فردا بیا تا بگویم۔ دیگر روز چون منصور را
بپای دار بردند۔ شبلی رحمه نزدیک او رفت و گفت فردا آمد۔ جواب بگو۔ گفت اولها
قبل و آخرها قتل۔ اول رسن است و آخر دار۔ اگر سر او داری بیا و گرنه
واگذار۔

از دوست بمرگ آنچنان خورسندم　　صد تحفه و هم اگر کنون بکشندم

سخن صلاح بشنو۔ اما نه قبول کن نه انکار۔ ترا با انکار و قبول چه کار۔ عبدالله تو الله
چه داند۔ هیچ۔ اینست که گفتم بیش از این هیچ۔ الله را نه کفر و نه حاجت است

ونہ کبریا است۔ قصہ تمام است۔ چہ فی سرّی۔ آں حقیقت کہ عبداللہ را معلوم
است۔ عرش وکرسی دراں معدوم است۔ سبیل در بالا ومن در پا رہزنم ہمدرد
من داند کہ من چونم۔ اگر من خود را البتا ختمے زشاہی ونشاط نگرا ختمے اگر محب
خود را در یافتمے۔ روئے از ہر دو عالم برتافتمے۔ راہ معنی نمودم و در حقیقت
کشودم۔ وہر چہ کردم با کور نتوانستم نمود۔ واز بینا پنہاں نتوانستم کرد۔
بینایان در بینا نند۔ و درویش آں کسانند۔ کہ اگر فوت بشود از ایشان
کنجہا۔ و بدلشان شود رنجہا۔ سر دانند کہ با نہیار دے نگردانند۔ و ہر یکے
را تسبیح وسے و تہجد وسے۔ و نازے و نیازے۔ نہ بشہر شاد باثبات
توفیقے۔ ونہ بر فوت ہر اثبات تاسفے۔ اگر محنت دہد۔ صبر جویند۔
واگر محبت ودہد شکر گویند۔ ہمہ ہشیاراں مست اند۔ و بیداراں روز
الست اند۔ غنی دلاں تنگدستند۔ و آہ گویاں ہوا پرستند۔ و پاکانند
کہ از نیستی و ہستی رستند۔ و از قفس ہوس برجستند۔ و قرابہ جاہ
شکستند۔ و در حرم لی مع اللہ نشستند۔ شبہا بر فلک طاعت ماہند۔
و روزہا بر سریر قناعت شاہند۔ نہ شیخ گویند۔ خود را ونہ مولا۔
یبتغون فضلا من اللہ ورضوانا۔ ہمہ ہستمند۔ و ایشان را نسبت نسبت
کار ایشان ہمہ نیکو۔ ہیچ از زشت نسبت بنیہ ایشاں ذکر دائم و اکثر اوقات
در دنیا صائم۔ و آسمان ببرکت ایشان قائم۔ و زمین از ہیبت دل ایشان
حائم۔ و دلہائے ایشان از غم الوہیت خوں۔ و الف قامت ایشان از
بیم قیامت چوں نون۔ ایں طائفہ الہیانند۔ و در بحر عشق ماہیانند۔ و با وجود سلطنت
ہر یکے خطیب زاہند۔ اند یکدیگر دعائے خیر خواہند۔ غزل
مرحبا قومے کہ داد بندگی را دادہ اند ترک دنیا کردہ اند و از ہمہ آزادہ اند

ظاهر راست رو - اینک شریعت - و باطن صاف شو - اینک طریقت - چون
ظاهر را با باطن - راست کردی - خدا بین شو - ز دل - اینک طریقت و نشان اوست
میدانی - بده تا بیابی - طالب علم عزیز است - طالب مال ذلیل - علم بر سر تاج
است - و جهل بر گردن غل خود را - در علم عزیز سازی تا نمانی در ذل -

ای دل تو ز بیخ خلق یاری مطلب ‏ ‏ وز شاخ برهنه سایه داری مطلب
عزت ز قناعت است و خواری مطلب ‏ ‏ با عزت خود بساز و خواری مطلب

اگر خدا نیاز داری پیران را نیاز آری - شریعت را استاد - طریقت را پیر طفل را شیر -

آنکس که به بندگی قرارش باشد ‏ ‏ با نیک و بد خلق چه کارش باشد
گر بنده اختیار در باقی کن ‏ ‏ آن خواجه بود که اختیارش باشد

به ارادهٔ حق تو راضی باش - از هیچ وجه کینه نا راضی باش - راضی شو و خوش باش که
یک هفته و دو روز مستقبل آید - که تو راضی باشی - هم در مناجات گفته - نظم -

یارب ز شراب عشق سرمستم کن ‏ ‏ یک بار به بند عشق پابستم کن
از هر چه ز عشق خود تهی دستم کن ‏ ‏ در عشق خودت نیست تو هستم کن
ای واقف اسرار ضمیر همه کس ‏ ‏ در حالت عجز دستگیر همه کس
از بهر کرم تو توبه ده و عذر پذیر ‏ ‏ ای تو توبه ده و عذر پذیر همه کس
دانی که ترا عشق چه می فرماید ‏ ‏ گر نفس و هوا را بکشی می شاید
در بند هوای نفس اماره مباش ‏ ‏ تا بر تو در صفای دین بگشاید
درویش برو حق عبادت بگذار ‏ ‏ شکر کرمش در همه ساعت بگذار
ای آنکه تو نگری و نعمت داری ‏ ‏ شکرانهٔ نعمتش به طاعت بگذار

ای عزیز طالب دنیا مخنث است و طالب عقبی مزدور است و طالب مولی از هر دو جهان دور - سخن
این طائفه دریاست - و دیگر یاست چو هر کوه که ندارد پیرا و ساحل معرفت و پیر است که نه از

زیرا که مراد اوست چون طاعت به امید بهشت مزدوری است - از دوستی دور است

امید بهشت نفس هوا تکیه زنی | در دوست با امید و آنکه تکیه زنی
زنهار و ز نیستی مراد دل خویش | بر بالش رحمت خدا تکیه زنی

دو عزیز بهشت را که بمیر آفریده اند و دوزخ نصیب ستاره و [illegible] رفته اند و عاشق باد وسیا

زنبیل اولی کسی بجایی نرسید | تا نیست او بیا بهرگز کسی نرسید
سررشته ملک پادشاهی اولیست | تا کیست که خیر به پادشاهی نرسید
تا در عشق او مجرد نشوی | هرگز خوی خود تو بیخود نشوی
دنیا همه بند است برو رکه اوه | در بند قبولی باش تا رد نشوی
از دامن و دیار تو در تنگ آید | سهل است که با تو عمر بر سنگ آید
زنهار مگو که گشتم خشتا | از جمله جهان بی تو مرا ننگ آید

زیرا که تو را انگور لیشکن شناخت کار بر گشت پوست [illegible] عنایت اوست -

نظم

و نیک و بد مرا انگو بیند اند | تو خواه بگو خواه گو بینداند
رنجیده بانیاز او بنده نواز | گر همه گشته اند همه گشته اند و بیدا اند
یادِ تو انیس خاطر غمگین ما | بی یاد تو با هیچ کسی ننشینم
بر یاد تو فریاد تو دارم شب روز | شمع غم تست بر سر بالینم
ار اسیر سودای کسی و دیگر نیست | در عشق تو سودای کس و دیگر نیست
هر تو وگر جایی نگیرد در دل | دل جای تو شد جای کس دیگر نیست
هر روز من از روز بسپن یاد کنم | پر درد کنم هزار فریاد کنم
از ترس گناه خود شوم غمگین باز | از رحمت او خاطر خود شاد کنم
با خلق میامیز که مغرور نشوی | در خلق بمانی و از آن دور نشوی

شجرہ نسب مؤلف و تعلقات از صاحب ملفوظات

احقر العباد محمد نعیم الانصاری خلف الصدق محمد یوسف انصاری بن شیخ محمد حسن انصاری
بن حضرت مولانا فضل علی انصاری بن شیخ غلام نور علی انصاری بن شیخ شرف الدین
انصاری بن شیخ محمد اسلم الله انصاری بن شیخ عبد الرسول انصاری بن شیخ سعد الله انصاری
بن شیخ عبد الوہاب انصاری بن شیخ عبد الرحمن انصاری بن ہادی راہ شریعت و
مرشد سبیل طریقت و حقیقت حضرت مولانا مولوی نور الدین انصاری قدس سرہ العزیز
بن شیخ سعد الله انصاری بن خواجہ عبد الملک انصاری بن قاضی محمد عادل انصاری
بن حضرت قاضی شمس الدین انصاری بن خواجہ عبد انصاری بن خواجہ عبد الرحمن انصاری
بن خواجہ صادق انصاری بن خواجہ عبد الملک انصاری بن حضرت خواجہ امام
ناصر الدین صاحب انصاری جالندھری رحمۃ الله علیہ بن خواجہ عثمان انصاری بن خواجہ
ابو طاہر انصاری بن خواجہ علقہ انصاری بن خواجہ رافع انصاری بن خواجہ نافع
انصاری بن ملک شاہ شرف الدین محمود انصاری شاہ شیراز بن ملک شاہ ابو اسحق شاہ
شیراز بن خواجہ محمد انصاری بن خواجہ فضل الله انصاری بن خواجہ عبد الله انصاری بن
خواجہ اسعد انصاری بن خواجہ محمد انصاری بن خواجہ نصیر انصاری بن خواجہ محمد ثانی
انصاری بن شیخ الاسلام حضرت خواجہ عبد الله انصاری پیر ہرات رحمہ صاحب
ملفوظات بن خواجہ ابو منصور انصاری بن خواجہ ابی معاذ انصاری بن خواجہ
محمد انصاری بن خواجہ احمد انصاری بن علی انصاری بن جعفر انصاری بن منصور
مست بن حضرت خواجہ خالد ابو ایوب انصاری خزرجی مدنی رضی الله تعالیٰ عنہ
وارضاہ عنا صحابی حضرت رسول مقبول صلی الله علیہ وسلم۔

(۱) شجرہ تحفۃ الانصار [illegible] (۲) مرآۃ الانساب از ضیاء الدین علوی [illegible]